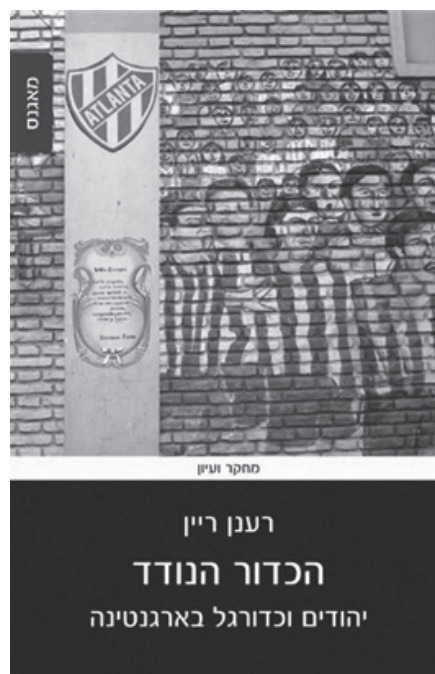

לדבר על כדורגל ביידיש בבואנוס איירס

תמיר שורק

רענן ריין, הכדור הנודד: יהודים וכדורגל בארגנטינה, תרגום: גיא הרלינג (ירושלים, 2019), 299 עמודים

קבוצות ספורט המזוהות עם מיצוטים אתניים ועם מהגרים הפכו זה מכבר לנושא מקובל במחקר החברתי. סוציולוגים, אנתרופולוגים והיסטוריונים מדגישים את התפקיד הכפול שקבוצות אלה ממלאות. מן הצד האחד הן מגבשות את קהילת המיעוט, מגשרות בין חלקיה ומספקות מרחב למפגש ומושא להזדהות חוצת דורות. מן הצד האחר, המהגרים וצאצאיהם רואים בקבוצה נתיב להשתלכות בחברת הרוב. שניות זו – ממועדון האתלטיקה האירי בניו יורק של ראשית המאה העשרים ועד לקבוצות כדורגל של מהגרים קרואטים באוסטרליה בסוף המאה – אפיינה קבוצות ספורט ברחבי העולם. ספרו של רענן ריין על תולדות מועדון הספורט אטלנטה בארגנטינה והתפקיד שהוא מילא בהתפתחות

תמיר שורק הוא סוציולוג והיסטוריון המלמד באוניברסיטת פן סטייט.

דוא"ל: Tjs6787@psu.edu

ומסקנתו הייתה שיש "הכרח גמור להגביל לפי שעה את המטרה הציונית מבחינת השטח" ולהשתדל להשיג אוטונומיה יהודית לא בכל הארץ אלא בחלקים מסוימים בלבד, והם: "חלק מארץ יהודה וסביבת ים-כנרת".

עד מאורעות תרפ"ט (1929) נעשו רכישת הקרקעות והקמת היישובים היהודיים על פי שיקולים כלכליים ורעיוניים ברוח תפיסתו של רופין, לצד נתוני היצע הקרקעות למכירה, ובאופן זה רכישת קרקעות עמק יזרעאל הביאה לחיבור הצלעות המערבית (אזור מישור החוף מאזור גדרה-באר טוביה בדרום עד למורדות הכרמל וחיפה בצפון) והמזרחית (עמק הירדן והגליל העליון המזרחי) של מפת ההתיישבות היהודית. בעקבות המאורעות נוספו גם שיקולים ביטחוניים, משמע הצורך להעמיד גושי התיישבות אגב הימנעות מהקמת נקודות מבודדות, ובמילים אחרות: חיזוק ה-N ההתיישבותי. בשנת 1936, לאחר שפרץ המרד הערבי והסתמן פתרון של חלוקת הארץ, נוספו גם שיקולים מדיניים-אסטרטגיים שמטרתם להשפיע על קביעת הגבולות של המדינה היהודית העתידה לקום, ואף זאת ברוח של שמירה על גושי התיישבות היהודיים, חיזוקם והבטחת הרציפות הטריטוריאלית ביניהם. כשנדרשה ההסתדרות הציונית להחליט על עתידה המדיני של הארץ ב-1937 (תוכנית החלוקה של ועדת פיל) וב-1947 (החלטת החלוקה של האו"ם), היא בחרה בהקמת מדינה יהודית רק בחלק מן הארץ והבטחת הרוב היהודי בה.

הספר כיצד נוצרה ארץ-ישראל בעת החדשה מסתיים בשנת 1949, עם חתימת הסכמי שביתת הנשק בין ישראל לשכנותיה. ירושלים זוכה לדיונים נרחבים בזכות עצמה, שמסתיימים באמירה: "במלחמת ששת הימים כבשה מדינת ישראל את העיר העתיקה ואת מזרח ירושלים. תקופה זו חורגת מתחומי הדיון של החיבור" (עמ' 658), אמירה שיש בה אולי לדרבן את הקורא להמשיך לקרוא על כך בחיבורים אחרים. תחושת "ואידך זיל גמור" מתעוררת גם למקרא רבים מן הדיונים שעניינם התקופה שבה עוסק הספר. ראשית, על סמך הצהרתו של בן-אריה בראשית הדברים, שהוא נמנע במכוון מפירוט והעמקה בנושאים מחקרניים ובמקורות ראשוניים. שנית, משום שחל על הספר ההיגד: הכרחי אך אינו מספיק. הספר הוא נדבך הכרחי להכרת הנושא הנידון בו; לא ייתכן מחקר היסטורי-גאוגרפי ראוי לשמו על ארץ ישראל באותן 150 שנים, בלי להסתמך על כתיבתו של בן-אריה כתשתית או לשם ויכוח. אך על הקורא להיות מודע לעובדה שקיימים עוד מחקרים, נוסף על אלה המופיעים ברשימת המקורות המובאת בסוף הספר, וגם אם הקורא אינו מקבל את הגישה של מקצתם ואף לא את מסקנותיהם, אין הוא יכול להתעלם מהם בימים אלה.

הזהות היהודית-ארגנטינאית הוא תרומה חשובה להבנת התופעה בהקשר שטרם נבחן.

הספר ראה אור באנגלית בשנת 2014, ותרגומו מאפשר לקוראי העברית להתוודע למחקר חדשני בכמה ממדים. אף על פי שהמחקר האקדמי על יהודים וספורט קנה לו אחיזה בבמות מכובדות בשני העשורים האחרונים, מחקרים מעטים בחנו את הנושא באמריקה הלטינית. ראוי לציין את הפער הרחב בין חשיבותו של הכדורגל בחברה ובפוליטיקה הארגנטינאית ובין תשומת הלב האקדמית שניתנה לו עד היום. גם בחזית זו ממלא הספר חלל. ריין גם קורא תיגר על הנטייה של אינטלקטואלים באמריקה הלטינית להתעלם מחשיבותה של האתניות (אלא אם כן מדובר בקבוצות ילידיות) כקטגוריה אנליטית משמעותית.

הספר מציג רקע היסטורי, כלכלי ופוליטי מפורט המאפשר להבין את המרחב החברתי שהמועדון פעל בו. הוא עשיר בטבלאות ובנתונים סטטיסטיים על האוכלוסייה היהודית בארגנטינה, מועדוני הכדורגל, מספר החברים והישגיהם, מועדון אטלנטה והישגיו לאורך השנים ומספר החברים היהודים שהיו בהנהלתו. יש פער מסוים בין הכוונה המוצהרת של הספר לעסוק בוהויות קולקטיביות ובין האופי המוסדי והכלכלי בעיקרו של המידע המוצג, המותיר בשוליים את עולם המשמעותיות. הספר מבוסס על מסמכים מגוונים ממקורות שונים, אך הוא ממעט לעסוק בצורות שיה, בדימוי התקשורת של המועדון ובהוויות סובייקטיביות של הפרטים המעורבים. יוצא דופן הוא הפרק השביעי. הוא מבוסס על ראיונות ושאלונים לאוהדי אטלנטה, והמחבר פותח בו צוהר לעולם המשמעותיות וההזדהויות הקשור במועדון.

חמשת הפרקים הראשונים של הספר מספקים רקע היסטורי כללי על הגירתם של יהודים לארגנטינה והשתקעותם בעיקר בבואנוס איירס, על הכדורגל הארגנטינאי ועל מועדון אטלנטה במחצית הראשונה של המאה העשרים, כטרם נחשב למועדון עם דימוי יהודי. פרק נוסף עוסק בקורות הספורט הארגנטינאי בצל הפרונוזים, ורק בפרק השישי, לפני האחרון, מתחיל דיון ממשי באטלנטה כמועדון כדורגל יהודי. המועדון הוקם ב־1904, השתקע ב־1922 בשכונת ויז'ה קרספו (Villa Crespo) בבואנוס איירס, הנחשבת לשכונה יהודית, ומאז מחצית המאה היו היהודים חלק ניכר מאוהדי המועדון ומנהליו. המחבר מראה דרך ראיונות את התפקיד שמילאה אטלנטה בטקסים המשפחתיים ובחיי היומיום של יהודי בואנוס איירס. כמה מרואיינים מספרים בנימת התנצלות כיצד עזבו את בית הכנסת במהלך יום הכיפורים כדי לצפות במשחק של קבוצתם. אנקדוטה הממחישה את הקשר היהודי של המועדון מובאת בריאיון עם מורה לידידיש שעבדה בוויז'ה קרספו

בשנות החמישים, ובו היא מספרת כי בימי שני היו תלמידיה להוטים לדבר על חוויותיהם מהמשחק של אטלנטה. היא התירה להם לעשות זאת בזמן השיעור, בתנאי שינהלו את השיחה בידידיש.

אף שהדבר לא נאמר במפורש, ניכר כי במרוצת השנים השכיל המועדון בדרך כלל להתאים את האוריינטציה הפוליטית שלו לשלטונות המתחלפים. בתקופת נשיאותו של חואן פרון (1946-1955) שמר המועדון על קשרים טובים עם המחנה הפרוניסטי ואף החליט לקרוא לאצטדיון העתידי על שם אווה פרון, החלטה שלא יושמה בשל שינוי מערך הכוחות הפוליטי. משהודח פרון רדף המשטר החדש את תומכיו, והמועדון מיהר למחוק כל זכר לקשרים עם משטרו. ראוי לציין כי הקולות האנטישמיים שנלוו לגל האנטי־פרוניסטי לא נעלמו מעיני ההנהלה (שבתקופה זו החלה בהדרגה לצרף לשורותיה יותר יהודים). ב־1959, בעת שלטונו של הנשיא ארתורו פרונדיסי (Frondizi), שהיה ידיוני לקומוניסטים, נבחר הקומוניסט היהודי לאון קולבובסקי (Kolbowski) לנשיא המועדון. עשור לאחר מכן, עם סיום כהונתו, דעך גם הקשר הפוליטי של המועדון עם השמאל, ובימים האפלים של הדיקטטורה הצבאית (1976-1983) נהנה המועדון מהגנה יחסית הודות לבנו של גרל רוברטו ויולה (Viola), נשיא ארגנטינה בין מרץ לדצמבר 1981, ששיחק כדורגל וכדורסל במועדון.

בשל מאפייניה המעמדיים והאתניים של שכונת ויז'ה קרספו מאז שנות העשרים, זיהתה המפלגה הקומוניסטית את השכונה כאתר בעל פוטנציאל גיוס נרחב. למעשה, הקריירה העסקנית של קולבובסקי, שלא היה לו רקע קודם בעולם הספורט, החלה כצעד מתוכנן ומודע של המפלגה הקומוניסטית. זו ביקשה להרחיב את השפעתה באמצעות פעולות תרבותיות וספורטיביות. מהדיון במועדון אטלנטה עובר הכותב לעסוק בקשר של יהודי ארגנטינה לקומוניזם. הקומוניסטים היו אמנם מיעוט בקרב היהודים, אך האגף היהודי במפלגה הקומוניסטית נהנה מהשפעה ניכרת והיה שני בחשיבותו רק לאגף האיטלקי. על פי המדיניות שהתווה קולבובסקי עצמו, נראה שהוא ראה במועדון פרויקט קהילתי, תרבותי ופוליטי רחב החורג בהרבה מקבוצת הכדורגל שעמדה במרכז המועדון. במהלך עשר שנות נשיאותו התעצמו ענפי ספורט אחרים ופעילויות תרבותיות נוספות. לאחר מינויו לנשיא המועדון חל גידול חד במספר בעלי התפקידים היהודים והקומוניסטים, ובשנתו האחרונה הגיעו היהודים לראשונה למעמד של רוב בהנהלה. תקופה זו חופפת במידה רבה הן לתור הזהב הספורטיבי של קבוצת הכדורגל, שנמשך מאמצע שנות החמישים ועד סוף שנות השישים, הן לשיא במספר היהודים בארגנטינה.

ראוי לציין כי הפרק העוסק בנשיאותו של קולובוסקי נפתח בקביעה שבתקופה זו התקבע דימויו של אטלנטה לא רק כמועדון יהודי, אלא גם כמועדון בעל זהות פוליטית פרוגרסיבית. לחוקר כמוני, שיש לו עניין רב בתפקידן הפוליטי של פעילויות ספורטיביות ואהדה לקבוצות ספורט, מדובר בפתח לדיון מרתק, אך לא מצאתי מספיק סימוכין לקביעה בדבר הפרוגרסיביות של המועדון. אמנם נרמז כי מסעה של קבוצת הכדורגל לישראל ב-1963 עורר ביקורת קומוניסטית על קולובוסקי, אך לא ברור מה טיבה ומאין הגיעה, וגם לא ברורה משמעות האזכור החטוף של הירידה בתמיכה בו מצד המפלגה הקומוניסטית. חזקה על החוקר כי הוא יודע את אשר הוא כותב, אך הפרק אינו מאפשר הצצה לעולם הדימויים וההזדהויות של ההנהלה, של אוהדי הקבוצה ואוהדי קבוצות אחרות או ליחס התקשורת למועדון. נותרתי עם השאלות מי באמת ראה באטלנטה מועדון בעל זהות פוליטית שמאלנית, כיצד יוצג הדימוי הזה ובאיזו מידה הצליחה השאיפה הקומוניסטית להפוך את המועדון לכלי פוליטי.

הפרק השביעי מאפשר מבט מעמיק אל עולם הדימויים, המשמעויות וההזדהויות. קולות האוהדים המוצגים בו מראים בבירור כי הם קושרים בין זהותם היהודית לאהדתם לאטלנטה. מה שפחות ברור מהספר הוא איזה משקל היה לדימוי היהודי של אטלנטה בקרב יהודים ארגנטינאים שאינם מוויז'ה קרספו. האם מדובר בתופעה מקומית או שמא במקור לגאווה אתנית בקנה מידה רחב יותר? מה היה מקומה ומשקלה היחסי של אטלנטה במערך הרחב יותר של ספורט יהודי בארגנטינה? המחבר מראה גם שבעשורים האחרונים הולכת הנוכחות היהודית באטלנטה ומצטמצמת, אך הדימוי היהודי של המועדון לא נשחק. בכך דומה אטלנטה למועדוני כדורגל אירופיים בעלי זיקה היסטורית ליהודים, דוגמת טוטנהאם באנגליה או אייאקס בהולנד, אשר אוהדיהם ממשיכים להיאחזו בסמלים יהודיים שבמידה רבה מנותקים ממשמעותם מחוץ לזירת הכדורגל. כמו המועדונים הללו, גם אטלנטה מושך אליו גילויי אנטישמיות מפורשים, ונראה שהם אינם שונים ממה שמוכר ממשחקיהן של הקבוצות האירופיות ה"יהודיות".

ריין אינו בוחן, ובצדק, את הנאצות הללו מנקודת מבט של קורבניות יהודית, אלא ממקם את התופעה בין תופעות אחרות של שנאת זרים, גזענות, מיזוגיניה והומופוביה, הנפוצים ביציעי הכדורגל, כולל ביציעי הבית של מועדון אטלנטה. ביציעים אלה, שהסוציולוג אמיר בן-פורת כינה "מרחבי הרשאה", אנשים מן השורה מרשים לעצמם לפרוק עול באופן זמני ולאתגר במרחב תחום את גבולות הסובלנות החברתית של סביבתם. לכן, כמו במקרה של

טוטנהאם ואייאקס, היה לאוהדים קל לאמץ את תגית ה"יהודי" כהתרסה, ודווקא הנאצות האנטישמיות שהופנו כלפי האוהדים מילאו תפקיד באימוץ הדימוי היהודי של הקבוצה על ידי אוהדיה היהודים והלא-יהודים, אשר הגיבו לקריאות האנטי-יהודיות בהבלטת סמלים יהודיים. על הממד השרירותי של הקריאות האנטישמיות כלפי אטלנטה מעיד גם אוהד יהודי של קבוצה יריבה, שהתוודה בפני המחבר כי גם הוא עושה בהן שימוש במשחקים נגד אטלנטה.

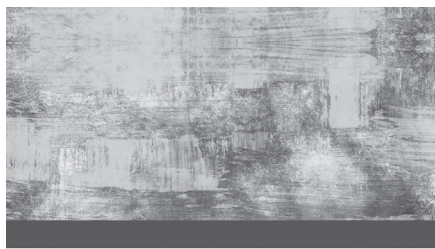
באחרית הדבר מציג ריין הקבלה מעניינת בין אטלנטה לבין "קלוב דפורטיבו פלסטינו" (Club Deportivo Palestino) שבסנטיאגו, צ'ילה. בשני המקרים מדובר במועדונים המזוהים עם קהילה אתנית שהחלה להגר לאמריקה הלטינית בראשית המאה העשרים. בשני המקרים משמש מועדון הכדורגל גם כלי לשימור הקהילה האתנית ולגיבושה וגם ערוץ להשתלבות בחברת הרוב. עם זאת, ההבדלים בין המועדונים אינם זוכים לתשומת לב. נראה שהקשר הסמלי והחומרי של הקבוצה הפלסטינית-צ'ילאנית לתנועה הלאומית הפלסטינית, המתבטא בין היתר בהנפת הדגל הלאומי הפלסטיני באצטדיון, ברור ומודגש, והוא עולה עשרות מונים על הזיקה המעורפלת של אטלנטה לצינונות ולמדינת ישראל. למעשה, אין זכר לזיקה כזאת בספר מלבד ביקור המועדון בישראל בשנת 1963 וכן האזכור החטוף לקיומה של שלוחת אוהדי אטלנטה בישראל. כמו כן, אף על פי שחלק מן הנאצות וההקנטות האנטי-יהודיות המופנות כלפי המועדון נוטות לקשור אותו למדינת ישראל, היחס של המועדון עצמו לישראל אינו נידון במפורש. האם הזהות היהודית של אטלנטה כפי שהתעצבה בשנות השישים דמתה יותר לתרבות יידישסטית "תפוצתית" והייתה אדישה לרעיון הריבונות הפוליטית היהודית? האם היא תמכה בזהות פרו-ציונית אקטיבית? האם היה מתח במועדון בין התומכים במחויבות לצינונות, בדומה למחויבות של מנהלי "קלוב דפורטיבו פלסטינו" ואוהדיו ללאומיות הפלסטינית, ובין מי ששמרו אמונים לקו הקומוניסטי הרשמי והתנגדו לצינונות? הספר מספק רמזים בלבד. לנוכח אזכור המועדון הפלסטיני והבולטות של המפלגה הקומוניסטית האנטי-ציונית במועדון בתור הזהב שלו, חסר דיון מפורש ומומחש ביחסים שבין יהדות, קומוניזם וצינונות במועדון אטלנטה.

ספרו של ריין מותיר שאלות פתוחות, אך מדובר במחקר מעניין וחשוב, במיוחד למי שמתעניין במקומו של הספורט בקרב קהילות מהגרים, בתפקיד שהוא ממלא בגיבוש זהויות אתניות, ביחס שבין בידול לשילוב קבוצות מיעוט וכן למי מחפש להרחיב את ידיעותיו על ההיסטוריה של יהודי ארגנטינה וההיסטוריה העירונית של הספורט.

שורשיה הימית-בינימיניים של האנטישמיות

נעמה כהן-הנגבי

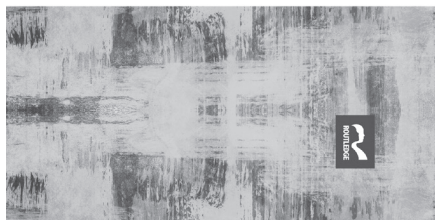
Jonathan Adams and Cordelia Heß (eds.), *The Medieval Roots of Antisemitism: Continuities and Discontinuities from the Middle Ages to the Present Day* (London, 2018), xii, 474 pp.

THE MEDIEVAL ROOTS OF ANTISEMITISM

CONTINUITIES AND DISCONTINUITIES FROM THE MIDDLE AGES TO THE PRESENT DAY

Edited by Jonathan Adams and Cordelia Heß

לראיה את השפעתו של רש"י על פרשן המקרא הפרנציסקני ניקולאס מלירה (Nicholas of Lyra), את פרשנותו של הבישוף המומר פאבלו דה סנטה מריה (Pablo de Santa María) לתנ"ך ואת יחסו האוהד כלפי המשנה והתלמוד. הוא מוצא בכתביו של פאבלו שניות כלפי היהדות, וטוען ששניות זו תלחלה לקוראיו הרבים עד כדי כך שלימים היא תעודד את פרנסיסקו מלדונדו דה סילבה (Francisco Maldonado da Silva), מומר ארגנטינאי בן המאה השבע-עשרה, לשוב לחיקה של היהדות ולשלם על כך בחייו. גינצבורג רואה בשושלת האינטלקטואלית הזו עדות ליחסי הגומלין וההשפעה ההדדית בין יהודים לנוצרים בימי הביניים, ומתקומם על בחירתו של גירנברג להתמקד בשנאת היהודים. בכך, לטענתו, הוא מצמצם את תמונת היחסים הבין-דתיים בתקופה. גירנברג, מנגד, מגן על תקפותו של הסיפור ההיסטורי שבחר לכתוב. הוא אינו חולק על כך שהגותו של פאבלו בפרט והיסטוריית היחסים בין יהודים לנוצרים בימי הביניים בכלל רבי ממדים וכוללים השפעה הדדית לצד האיבה הבין-דתית (הוא אף מרחיב את היריעה על פאבלו וכתביו), אך עומד על התועלת האנליטית הטמונה בהתמקדות בהיבט אחד של יחסים אלו הנראה כחוזר על עצמו לאורך ההיסטוריה. בעוד שגינצבורג מייחס לכתבתו של גירנברג ממד אנכרוניסטי, כזה שרואה את יחסי היהודים והנוצרים בימי הביניים מנקודת המבט של סבלות היהודים

בקובץ מאוגדים 28 מאמרים, המוקדשים לחיפוש שורשיה הימית-בינימיניים של האנטישמיות. הם עוסקים בשנאת יהודים, באנטישמיות ובאנטי-ישראליות, ונפרשים על פני מרחב וזמן הנעים מאירופה הימית-בינימית לפולין, ליפן ולתורכיה המודרנית. מגוון הנושאים נועד לברר את הקשר בין שנאת היהודים המסורתית, שהתעוררה במקומות שיהודים ונוצרים חיו בהם אלה לצד אלה, והייתה מושתתת על האשמת היהודים ברצח ישו, לבין מופעה באזורים שלא היו בהם יהודים כלל, אזורים לא נוצריים או אזורים שעברו חילון – למשל בערי בירה אירופיות מסוף המאה התשע-עשרה ואילך. הספר מחולק לעשר חטיבות: "השנאה הגדולה לעומת מסורות מומצאות", "אנטישמיות ללא יהודים", "נצרות ואנטישמיות", "אסלאם ואנטישמיות", "גופים, מגדר ואנטישמיות", "עלילות דם והאשמות ברצח טקסי", "שכנים", "כלכלה ומימון", "אדמה ובית", "שורשים ימית-בינימיניים ושנאת יהודים". שני המאמרים החותמים את הקובץ מציעים מעין הרהור מאוחר בתמונה העולה ממנו, והם נקודת מוצא בלתי נמנעת כמעט לדיון בספר.

המאמרים מציגים פולמוס בין קרלו גינצבורג (Ginzburg) לדיוויד גירנברג (Nirenberg), שני היסטוריונים משפיעים בחקר ההיסטוריה הקדם-מודרנית. הוויכוח ביניהם נסב על ספרו של גירנברג משנת 2014, *אנטי-יהודיות: המסורת המערבית (Anti-Judaism: The Western Tradition)* – נדבך מתודולוגי לקובץ שלפנינו. גינצבורג מבקר את בחירתו של גירנברג לעסוק בספרו בביטויים אנטי-יהודיים בלבד ובתוך כך להתעלם מעדויות היסטוריות המעניקות ליהודים מקום אמביוולנטי, אפילו חיובי, בתרבות הנוצרית ובמיוחד בפרשנות הנוצרית של הברית הישנה. גינצבורג מביא

ד"ר נעמה כהן-הנגבי מלמדת בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת תל אביב.

דוא"ל: naamaco@tauex.tau.ac.il